

Şahla Həsənova
sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor,
əməkdar incəsənət xadimi
shahla_mahmudova@mail.ru
(Azərbaycan)

ZEMFİRA SƏFƏROVA - AZƏRBAYCAN MUSIQİŞÜNASLIĞI TARİXİNDƏ İLK AKADEMİK

Bu gün Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə təkcə iqtisadiyyatının sürətli inkişafı ilə deyil, həm də özünün parlaq milli simaya malik musiqi mədəniyyəti ilə çıxış edərək nüfuz qazanmasında zəngin musiqi ənənələrimizi, şifahi və yazılı musiqi sənətimizi, folklor və bəstəkar yaradıcılığını tədqiq və təbliğ edən şəxsiyyətlərin xidmətləri danılmazdır. Belə şəxsiyyətlər içərisində Əməkdar incəsənət xadimi, Əməkdar elm xadimi, sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor, bu yaxınlarda AMEA-nın həqiqi üzvü seçilmiş Zemfira xanım Səfərovanın xidmətləri xüsusilə əhəmiyyətlidir. Zemfira Səfərovanın elmi-yaradıcılıq fəaliyyəti milli musiqişünaslığımızın tarixində bütöv bir mərhələdir. Onun yuxarıda sadaladığım yüksək elmi və fəxri adları arxasında bütün ömrünü Azərbaycanın elmi və incəsənətinin inkişafına həsr etmiş bir insanın, alimin, vətəndaşın fəaliyyəti durur.

XX əsrdə Azərbaycan musiqişünaslarının bir neçə nəslini təmsil edən alimlər apardıqları tədqiqatlarla milli musiqi sənətimizin müxtəlif qollarının – şifahi ənənəli musiqimizin, bəstəkar yaradıcılığının, ifaçılığın, musiqi elminin tarixi və nəzəri aspektdə öyrənilməsinə öz dəyərli “payı”nı vermişlər. Lakin cəsarətlə deyə bilərik ki, Z.Səfərovanın bir tədqiqatçı-alim kimi yerinə yetirdiyi missiya müqayisədilməz dərəcədə möhtəşəmliyi ilə seçilir.

Musiqişünaslığa aidiyyəti olan elə bir sahə yoxdur ki, Z.Səfərovanın diqqətindən kənarda qalmış olsun. O, musiqi tarixçisi, nəzəriyyəçi, etnomüziko-loq, musiqi estetikasına aid problemlərin araşdırıcısı, tənqidçi-publisist, redaktor, maarifçi, gənc alimlər yetişdirən pedaqoq, AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun mühüm şöbələrindən birinə rəhbərlik edən təşkilatçı kimi fəaliyyət göstərmiş və göstərməkdədir. Şübhəsiz ki, yalnız yüksək peşəkarlığa yiyələnmiş zəhmətkeş, əməksevər, iradəli bir musiqişünas öz daxili imkanlarını, potensialını belə çoxcəhətli fəaliyyətdə gerçəkləşdirməyə qadirdir. Z.Səfərova məhz belə nadir musiqişünaslardandır.

Z.Səfərova Azərbaycanın musiqi tarixinə, özündə bu tarixin öyrənilməmiş, yaxud da az araşdırılmış səhifələrinə həsr olunmuş «Azərbaycanın musiqi elmi» adlı doktorluq dissertasiyası və eyni adlı monoqrafiyasında həm mənbəşünas, həm musiqi tarixçisi, həm nəzəriyyəçi kimi çıxış edərək, musiqi elmimizi bütün mümkün aspektlərdə tədqiq etmiş və milli musiqişünaslığı mükəmməl bir fundamental tədqiqatla zənginləşdirmişdir.

Mənbəşünas kimi milli musiqişünaslıqda bu istiqamətin əsasını qoymuş Zemfira xanım həm də musiqiyə və musiqi elminə aid qədim qaynaqlarla “davranma”, bunlardan istifadə metodologiyasında işləyib hazırlamışdır ki, gələcəkdə bu istiqamətdə araşdırmalar aparan tədqiqatçılar bundan bəhrələyə bilərlər. Z.Səfərovanın bu risalələr əsasında tərtib etdiyi qədim Azərbaycan musiqi terminləri lüğətində mənbəşünaslığımızın inkişafında müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Zemfira xanım tarixi keçmişimizin açılmamış səhifələrini ilk dəfə və rəqləyib çevirərək, Şərq aləminin Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi kimi nəhənglərinin Fikir aləmini, Musiqi aləmini, Elm aləmini açmış və bunları xalqımıza, Azərbaycanın elminə və mədəniyyətinə məxsus olan mənəvi sərvətlər kimi bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir. Bu misilsiz elmi irsin Azərbaycan dilinə çevrilməsini, ilk dəfə olaraq məhz bütöv bir elmi-mədəni irs kimi öyrənilməsini, yəni əslində bir deyil, bəlkə uzun illər boyu onlarla musiqişünasın əməyi nəticəsində hasil olacaq son dərəcə məsuliyyətli və möhtəşəm bir işi Zemfira xanım təkbəşinə öz çiyinlərinə götürüb yerinə yetirməklə elmin əsl fədaisi olduğunu sübut etmişdir. O vaxtadək adlarını çəkdiyim musiqişünas-alimlərin elmi irsi, risalələri ilə tanış olan, lakin bunların nəzəriyyəsini «Şərq musiqisi» kimi müəyyən edilən ümumi bir məcrada nəzərdən keçirən, bəzən də bütünlüklə ərəb musiqisinə aid edən Qərb alimlərinin tədqiqatlarına cavab olaraq, Zemfira xanım onların Azərbaycana məxsus olduğunu döənə-döənə vurğulamış, sanki əsrlər arasındakı zaman sədlərini aradan götürərək, Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi və onların varislərinin, daha sonra Mir Möhsün Nəvvabın və Üzeyir Hacıbəylinin elmi irsinin, nəzəri konsepsiyalarının bir-birilə bağlılığını, bunlar arasındakı varislilik əlaqələrini üzə çıxarmaqla, Azərbaycanın musiqi elmini uzun əsrlər boyu böyük təkamül keçmiş vahid proses kimi səciyyələndirmişdir. Və bununla da həmin elmi-mədəni irsin meydana gəlməsini şərtləndirən musiqi yaradıcılığının, musiqi ənənələrinin qədimliyini, zənginliyini və Azərbaycana məxsusluğunu bir daha sübut etmişdir.

Zemfira xanım musiqimizin dahi klassiki Üzeyir bəy Hacıbəyli yaradıcılığının fədakar tədqiqatçısı və təbliğatçısı kimi çıxış edərək, milyonlarla oxucuya türk, ərəb, fars, rus, ingilis, fransız dillərində bu böyük şəxsiyyətlə yaxından tanış olmaq, Üzeyir fenomenini dərk edib dünya miqyasındakı rolunu dəyərləndirmək imkanı yaratmışdır. Üzeyir Hacıbəyli irsinin akademik nəşrinin ərəsəyə gəlməsi də Zemfira xanımın gərgin əməyi, illər boyu apardığı möhtəşəm və misilsiz yaradıcılıq işi sayəsində mümkün olmuşdur.

Zemfira xanımın elmi-yaradıcılıq fəaliyyəti çoxdan bəri Azərbaycanın sərhədlərini aşmış, geniş bir coğrafi məkanı əhatə etmişdir. Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda özünün parlaq milli simaya malik musiqi mədəniyyəti ilə çıxış edərək nüfuz qazanmasında Z.Səfərovanın xidmətləri danılmazdır. Zemfira xanımın səsi-sorağı Uzaq Şərqdən, Çindən başlayaraq, OrtaAsiya və Yaxın Şərqdən Kiçik Asiyaya, Anadoluyadək uzanan bir ərəzidə yerləşən ölkələrdən, Avropanın qərbində və şərqindəki şəhərlərdən gəlir; Səmərqənddə, Parisdə, Tehrandə, eləcə də İstanbulda və Türkiyənin bir çox başqa şəhərlərində keçirilən mötəbər elmi məclislərdə Zemfira Səfərova Azərbaycanın musiqi elmini, mədəniyyətini və incəsənətini ən yüksək səviyyədə təmsil etmişdir.

Z.Səfərovanın yaratdığı zəngin irs təkcə bu gün üçün əhəmiyyətli olmayıb, sabaha üz tutmuş, gələcəyə yönəlmiş bir irsdir və musiqişünaslığımızın inkişafı üçün geniş perspektivlər açan bir elmi yaradıcılıq nümunəsidir. Onun fundamental tədqiqatları və bütövlükdə elmi yaradıcılığı yeni araşdırmalara təkan verəcək, milli musiqişünaslığı, musiqi elmini inkişaf etdirəcək zəngin elmi baza əhəmiyyətinə malikdir. Onun tədqiqatları Azərbaycanın təkcə musiqi sənəti, musiqi elmindən deyil, tarixi və ədəbiyyatından da ayrılmazdır. Dədə Qorqudun musiqi dünyasından söz açarkən, eləcə də Üzeyirbəy yaradıcılığında xalqilik problemini araşdırdığı zaman, onun Azərbaycan ədəbiyyatı ilə əlaqələrini üzə çıxararkən, Zemfira xanımın yalnız milli musiqimizin müxtəlif qollarına, ümumilikdə qanunauyğunluqlarına deyil, həm də xalqımızın ədəbi irsinə, milli ədəbiyyatımızın qədim və klassik nümunələrinə də dərinlən bələd olduğunu, Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı nümunəsində Azərbaycan musiqisinin inkişafını ədəbiyyatda baş verən proseslərlə əlaqələndirdiyini görürük. Bu mənada deyə bilərik ki, Zemfira Səfərovanın tədqiqatlarından Azərbaycanın təkcə musiqişünas alimləri deyil, sənətşünaslar, filoloqlar, filosoflar da bəhrələnmişlər.

Özünün elmi fəaliyyətində milli bəstəkar yaradıcılığına, Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev kimi sənətkarlara, xalqımızın şifahi ənənəli musiqisinə, klassik

muğam sənəti tarixində silinməz iz qoyub getmiş ifaçılara, musiqimizin müasir problemlərinə geniş yer ayırmaqla Zemfira xanım bir musiqi maarifçisi və təbliğatçı kimi də böyük xidmət göstərmiş və göstərməkdədir.

Zemfira xanımın elmi yaradıcılığı həm də ona görə dəyərlidir ki, biz onun simasında Azərbaycan dilində “düşünən”, bu dildə gözəl yazan və gözəl danışan, doğma dilimizin bütün zənginliyi və gözəlliyindən məharətlə, zövqlə istifadə etməyi bacaran say-seçmə musiqişünaslardan birini görürük. Gözəl qələm sahibi olan Zemfira xanımın mühüm elmi problemlərə həsr olunmuş tədqiqatları ilə yanaşı, görkəmli sənət xadimləri - Bəhram Mansurov, Tofiq Quliyev, Süleyman Ələsgərov, Nazim Əliverdibəyov, Kərim Kərimov, Bəkir Nəbiyev, Rasim Əfəndiyev, Elmira Səfərova, Emin Sabitoğlu, Elxan Babayev haqqında xatirələri, doğmalarına, dostlarına, həmkarlarına - Anar, Aida Tağızadə, Sevda İbrahimova, Firəngiz Əlizadə, İmruz Əfəndiyevaya həsr etdiyi portret-məqalələri, maraqlı bir roman kimi bir nəfəsə oxunan “Ardı yaşanılır” adlı kitabı kimi gözəl işləri də var ki, müəllifin ürəyindən gələn hərarətin, səmimiyyətin parlaq ifadəsidir.

Bu məqaləni yazmaqda əsas məqsədim Zemfira xanımı akademik seçilməsi və qarşıdan gələn yubileyi münasibətilə təbrik etmək, bir daha onun müstəsna xidmətlərini vurğulamaq olsa da, istəməzdim oxucuda belə bir fikir yaransın ki, görkəmli alimimiz yalnız əlamətdar günlərdə xatırlanan şəxsiyyətlərdəndir. Şəxsən özüm haqqında deyə bilərəm ki, hər dəfə dərslədiyim Musiqi Akademiyasının auditoriyalarında tələbələrimə milli musiqimizin tarixi və bunun araşdırılmasından, Üzeyirşünaslığın nailiyyətlərindən, musiqi mənbəşünaslığının əhəmiyyətindən danışdığım zaman Zemfira xanımın fəaliyyətindən yan keçə bilmirəm. Hər dəfə Qarabağın, Şuşanın zəngin musiqi ənənələrindən söz açarkən Zemfira xanımın Cabbar Qaryağdıoğlu haqqında yazdığı kitabın adını çəkməyə bilmirəm. Hər dəfə Azərbaycançılıqdan, vətən təəssübkeşliyindən danışanda da Zemfira xanımı xatırlayıram. Çünki onun özündə, çoxşaxəli fəaliyyətidə dərin kökləri ilə, qırılmaz tellərlə həmişə Azərbaycana bağlı olmuşdur. Vətən mözvsusu alimin bütün yaradıcılığından ana xətti kimi keçərək, onun öz xalqına və Azərbaycana sədaqətini ifadə edir.

Zemfira xanımı az-çox tanıyan hər kəs bilir ki, öz simasında məlahətli bir qadın zərifliyi daşıyan Zemfira xanım həm də son dərəcə prinsipiallığı ilə seçilir. Son illərdə yaşadığımız olaylar, maddi və mənəvi dəyərlərə münasibətdəki dəyişikliklər, bəzən “bazar iqtisadiyyatı” pərdəsi altında bu dəyərlər

arasında tənəsübün pozulması - bunların heç biri şərəfli bir ömür yolu keçmiş, həyatda hər cür ədalətsizliyə, elmdə, sənətdə qeyri-peşəkarlığa qarşı amansız olmuş Zemfira xanımın düzgünlüyünə, mənəvi saflığına təsir etməmişdir.

Zemfira Səfərova musiqişünaslığımızın mürəkkəb, öyrənilməmiş problemlərinə deyil, başqa, bəlkə daha asan başa gələcək, daha “rahat” işlənəcək mövzulara müraciət edərək də fəaliyyət göstərə bilərdi. Lakin o, keçilmiş yolları deyil, öz yolunu seçmiş və bu yolla getmişdir. Bu gün o, həmin yolun zirvəsini fəth etmiş, öz elmi yaradıcılığının kamillik mərhələsini haqlamışdır. Zemfira xanım layiq olduğu yüksək elmi adı yenicə alsa da, özünün musiqişünas-alim kimi göstərdiyi xidmətlərlə “akademik” statusunu əslində çox illər bundan əvvəl qazanmışdır. Bu gün də o, yorulmadan çalışmaqda, milli musiqi elmini yeni tapıntıları ilə zənginləşdirməkdədir. Görkəmli alimimizi bir daha ürəkdən təbrik edir, ona cansağlığı arzulayır və inanıram ki, o, Azərbaycan musiqişünaslığını yeni dəyərli tədqiqatlarla zənginləşdirəcəkdir.

Açar sözlər: akademik, mənbəşünaslıq, elmi irs, çoxşaxəli fəaliyyət, alim.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəvvab M.M. Vüzuhül-ərqam. – Bakı, 1989.
2. Səfərova Z. Azərbaycanın musiqi elmi. – Bakı, 1998.
3. Səfərova Z. Həmişəyaşar ənənələr. – Bakı, 2000.
4. Səfərova Z. Ölməzlik. – Bakı, 2010.

Шахла Гасанова (Азербайджан)

Земфира Сафарова – первый академик в истории азербайджанского музыкознания

Многосторонняя деятельность Земфиры Сафаровой как ученого-исследователя, музыкального критика, публициста, просветителя, пропагандиста, педагога, организатора представляет собой целый этап в истории современной азербайджанской музыкальной науки. Ее искания были направлены на изучение неисследованных страниц истории азербайджанской музыки; ею были заложены основы источниковедения в национальном музыкознании. В круг научных интересов З.Сафаровой входят проблемы и музыки устной традиции, и композиторского творчества, вопросы истории, теории, эстетики музыки. Ее деятельность дав-

но перешагнула границы нашей родины; она на самом высоком уровне представляла музыкальную науку Азербайджана в международном масштабе.

Ключевые слова: академик, источниковедение, научное наследие, многосторонняя деятельность, ученый.

Shahla Hasanova (Azerbaijan)

Zemfira Safarova - the first academician in the history of Azerbaijani musicology

Zemfira Safarova's multifaceted activity as a scientist-researcher, music critic, publicist, educator, propagandist, pedagogue, organizer is a whole stage in the history of modern Azerbaijan musical science. Her searches were aimed at studying unexplored pages of the history of Azerbaijani music; It laid the foundations of source studies in national musicology. Z. Safarova's range of scientific interests includes music of oral tradition and problems, composer's creativity, questions of history, theory, music aesthetics. Her activity long ago crossed the borders of our homeland; It represented the musical science of Azerbaijan at the highest level on an international scale.

Key words: academician, source study, scientific heritage, multifaceted activity, scientist.